

SAĞLIK YÖNETİMİ DERGİSİ

Cilt: 3 Sayı: 1 Yıl: 2019 Sayfa: 1-16

e-ISSN 2602-2494 www.dergipark.org.tr/saglik

KARL MARX'IN YÖNETİM ANLAYIŞI VE GÜNÜMÜZ SAĞLIK YÖNETİMİNE UYGULANMASI

Belma Uzun¹, Onur Yazar²

¹Öğr.Gör., Gedik Üniversitesi, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, belma.uzun@gedik.edu.tr

²Dr. Öğ. Üyesi, Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, onur.yazar@okan.edu.tr

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı Karl Marx'ın yönetim anlayışının günümüz sağlık sektöründeki yönetim anlayışına uygulanabilirliğinin tartışılmasıdır. Bu kapsamda Marx'ın teorik plandaki yönetsel düşüncelerinin sağlık yönetimi üzerindeki etkileri olup olmadığı sorusuna da cevap aranmıştır.

Yöntem: Bu çalışmada bilimsel araştırma yöntemi olarak nitel araştırma-literatür taraması tercih edilmiş, konu ile ilgili yerli ve yabancı akademik çalışmalar değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Sonuç: Çalışma kapsamında ele alınan kaynaklar incelendiğinde Marks'ın yönetim anlayışının mutlak manada günümüz sağlık sektöründe uygulanmasının mümkün olmadığını anlaşılmıştır. Ancak sosyal devlet ilkesinin gelişmesi bağlamında etkileyici unsur olabileceği ve sağlık yönetiminin kamu sağlığı boyutunu güçlendirebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karl Marks, Kapitalizm, Komünal Sistem, Sosyal Devlet

KARL MARX'S ADMINISTRATIVE MENTALITY AND IMPLEMENTATION OF TODAY'S HEALTH MANAGEMENT

Abstract

Aim: The aim of this study is to discuss the applicability of Karl Marx's approach to management in today's health sector. In this context, the question of whether marks ' administrative thoughts in the theoretical plan had an impact on health management was also asked.

Method: In this study, qualitative research-literature survey was preferred as a method of scientific research and domestic and foreign academic studies related to the subject were evaluated..

Results and Conclusion: When the sources discussed within the scope of the study were examined, it was understood that it was not possible to apply the management approach of Marx in today's health sector in absolute sense. However, it has been concluded that it can be an impressive element in the context of the development of the social state principle and that the health management can strengthen the public health dimension.

Keywords: Karl Marx, Capitalism, The Communal System, Social State

GİRİŞ

Marksizm konusunda literatürdeki araştırmalar farklı disiplinler çerçevesinde şekillenirken, Marx'ın düşünce dünyası hakkında farklı yaklaşımlar ve kuramsal açıklamalar hemen her dönem ön plana çıkmıştır. Özellikle Marx'ın yönetim bilimleri alanındaki yaklaşımı tarihsel süreç içerisinde köklü değişimlere ve pratiklere ilham kaynağı olmuştur. Lenin başta olmak üzere küresel ölçekte Marksizmi pratikleştirmeye çalışan ve belirli bir yönetim sisteminin politik ajandası haline getirmeyi hedefleyen liderler için Marks'ın öncü rolü her dönem varlığını korumaya devam etmiştir (A.Schumpeter, 2003).

Marx'ın sınıfsız toplum düşüncesi ve komünal sistem hedefi yönetsel anlamda Marks'a kadar bir ütopya şeklinde ele alınırken, Marks, bu düşünceyi tarihsel materyalizm ilkeleri ekseninde disipline etmeye çalışmış ve bu "ütopyanın" gerçekleşebileceğini ön plana çıkarmayı hedeflemiştir (Semel, 2016). Marx bu kapsamda sosyalizm düşüncesinin nihai yönetsel aşama olmadığını kapitalist sistemin kendisini koruyan bir sigorta işlevi gördüğünü, sınıfsız topluma ve komünal düzene geçiş aşaması olduğu şeklinde yorumlamıştır (Salter, 1921).

Marx'ın yönetim anlayışının temelinde yer alan sınıf çatışması ve bunun devamı olarak sınıfsız toplum ile inşa edilecek komünal düzen proleter sınıfın devrimci savaşı ile gelişecek ve nihai olarak komünist bir yönetim sistemi teşkil edilecektir. Bu yönetim sistemi reel sosyalizmin ileri aşaması olarak değerlendirilen klasik devlet anlayışını reddeden, özel mülkiyet ve teşebbüs hürriyetinin ortadan kaldırıldığı eşitlikçi bir sistemi öngörmektedir. Böylelikle 19. Yüzyılda yükselen mutlak kapitalist düzenin proleter sınıf üzerinde oluşturduğu yıkımın ortadan kaldırılması, iktisadi açıdan kapitalist sistemin mutlak manada çıkmaza girme riskinin elimine edilmesi ve kapitalist sistemin sınıflar üzerinde oluşturduğu tahribatın sonlandırılması sağlanacaktır (Dahrendorf, 1959).

Bu düşünceden hareketle Marksist yönetim teorisi her ne kadar uygulanabilirlik noktasında toplum ve bireyin fitratı, reel politiğin dayattığı gerçeklerden uzak olsa da, kapitalizm eleştirisi sebebiyle sosyal devlet ilkesinin gelişmesinde, sendikacılık kültürünün ilerlemesinde, proleter sınıfın hak arayışında ve devletin sınıflar arasındaki ayrımcılığının minimize edilmesinde önemli işlevler üstlendiği ifade edilebilir. Bu bağlamda Marksist düşüncenin modern yönetim bilimleri üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkisi görülecektir. Öncelikle sosyal devlet ilkesinin gelişimi, kamu otoritesinin belirli hizmet sunumlarını sıkı sıkıya üstlenmesi, özel teşebbüsün belirli alanlarda yaptıkları hizmetleri sınırlandırması gibi gelişmeleri etkilediği ifade edilebilir (Gordon, 1990).

Sağlık sektörü insanların en temel gereksinimi olarak devlet tarafından karşılanması hayati öneme sahip olan bir hizmet alanıdır. Sağlık yönetimi konusunda bazı kavramlardan bahsetmek çalışmanın amacı açısından yol gösterici olacaktır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre sağlık, hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, beden ve ruhen tam bir iyilik halidir. Sağlık kavramı için belirleyici nokta, sağlığın resmi ve resmi olmayan tanımlara göre ayrı ayrı değerlendirilmesidir. Sağlık profesyonellerince ifade edilen tanımlar, sağlığın resmi tanımı olarak kabul edilir. Pozitif ve negatif olmak üzere iki farklı şekilde

ortaya konulan resmi sağlık tanımları, genel literatürün belirlenmesinde etkilidir. Sağlığın resmi olmayan tanımları ile anlatılmak istenen ise, sağlık konusunda profesyonel olmayan kişilerin sağlık ile ilgili algılarıdır. Kişilerin sağlıkla ilgili algıları zamanla değişebileceği gibi, ülkeden ülkeye de farklılık gösterebilir (Aggleton, 1999). Sağlık olgusunun kavramsal açıdan tanımlanması hizmetlerin çeşitliliğinden dolayı zor olsa dahi, Larson bu kavramı geniş bir konseptte ele alarak “hasta olmama durumu”, “günlük faaliyetleri yerine getirebilme keyfiyeti”, “mutluluk duygusuna sahip olma” ve bedensel ve ruhsal açıdan iyilik halinde olma” gibi yaklaşımlarla değerlendirmiştir (Larson, 1991). Sağlık kavramının birey ve toplum açısından önemi, bu alanda insanlara sunulan hizmetin önemini de ayrıcalıklı kılmaktadır. Bu bağlamda modern anlamda sağlık yönetiminde ortaya konulan yaklaşımlar birey ve toplum açısından kritik öneme haiz olmaktadır.

Bu çalışmada Karl Marx’ın yönetim anlayışının modern anlamda sağlık yönetimi üzerinde uygulanabilirliği konusu ele alınmıştır. Bu konu kapsamında sağlık sektöründe sınıfsal anlamda var olan ayrışmanın Marx’ın yönetim anlayışı bağlamında ortadan kaldırılması ve sağlık hizmetinde sosyal devlet anlayışının uygulanması hedeflenmiştir. Çalışma kapsamında literatürde sağlık yönetimi ile Marx’ın yönetim anlayışını ele alan araştırmalara ağırlık verilmiştir.

MARX’IN YÖNETİM ANLAYIŞI

Modern devlet kendi bünyesinde farklı işlevlere sahip çeşitli iş bölümlerinden oluşan alanları kapsamaktadır. Bu alanlar kurumsallaşma ile devlet organizasyonunu şekillendirirken, kurumların öncelikli amacı yurttaşların farklı ihtiyaçlarını etkili ve verimli şekilde karşılamak, bu süreçte kurumsal varlıklarını devlet organizasyonunun belirlediği çizgide sürekli kılmaktır. Modern devlet bu ihtiyaçları karşılayabilmek için sistemli bir bürokratik yapının teşkil edilmesini zaruri görmüş ve günümüz devlet kurumları ve bürokratik yapısı bu anlayışla şekillenmiştir (March & Olsen, 2010). Modern devlet kavramından Kapital kavramına geçecek olur isek: “Kapital” Fransızca “anamal veya anapara” demektir ve Dünya dillerine de Fransızcadan geçmiştir. Kapitalist ise “Bir ticari veya sınaî işletme kurmak veya var olan bir işletmeyi geliştirmek, genişletmek veya yenilemek için gerekli sermayeyi sağlayan kişi” anlamına gelmektedir (Aytaç, 2008). Bu tanımlardan yola çıkarak kapitalizm için “Üretim araçlarının halkın tümüne ait değil bazı şahıslara ait olduğu, üretimin kar elde etmek için gerçekleştirildiği, arz ve talep dengesinin bireysel yarar baz alınarak oluşturulduğu ekonomik sistemdir.” demek mümkündür. Kapitalist sistemde ana amaç sermaye birikimini sağlamak ve bu birikimi arttırmaktır. Sermaye arttıkça üretimin, üretim arttıkça sermayenin artacağı, bunların bir bütün olarak toplumsal refah ve ekonomik gücü yaratacağı felsefesine dayalı bir ekonomik görüştür.

Marksist felsefede kapitalist moderniteye bağlı olarak gelişen devlet olgusu, hakim olan sınıfın çıkarları ekseninde bir bürokratik yapı ve yönetim sistemi oluşturduğu düşünölmektedir. Buna bağlı olarak yönetim sistemi eşit olmayan bir düzeni tesis etmekte, proleter sınıf, bu eşitsizlik karşısında yoğun sosyo-ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Marx; “Kapitalizm, tıpkı vampir gibi sürekli

olarak canlı emeğini, insanın emeğini emerek var olan bir varoluştur.” şeklinde bir tanım yapar. Komünist Manifesto’ da ifade edilen sınıflar mücadelesi de bu anlayış üzerine kurulmuştur. Vampir yani sermaye sürekli olarak insanların emeğini (kanını) emerek büyüyüp gelişirken diğer tarafta emerek metalaştırdığı emekle sürekli bir çelişki halindedir. Bu nedenle kapitalizm konusunda düşünürken, sermayenin devamı için sürekli olarak canlı emeğe muhtaç olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir (Marx K. , 1976). Marx’a göre kapitalizmin dinamikleri bir gün mutlaka kapitalizmin sonunu getirecektir.

Marx’ın modern kapitalist devlet eleştirisinin temelinde ekonomik faktörlerin bulunduğu düşünülmektedir. Kişiler arası sınıf farklılıkları, artı değer ve kapitalizmin sosyal sistemler bağlamında gelecekte karşı karşıya kalacağı açmazlar Marx’ın eleştirel yaklaşımlarının temel unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, modern kapitalist devletin sınıf ayrımcılığını kronik bir noktaya doğru ilerletmesi, modern kapitalist devletin temel yönetsel unsurlarının sorgulanmasını kaçınılmaz kılmıştır (Marx K. , 2003).

Marx modern kapitalist devletin oluşturduğu zengin burjuva sınıfını koruyan ve sınıflar arasındaki ayrımın artmasına neden olan sosyo-ekonomik sorunların çözümünü çatışma kuramı bağlamında ele alarak, proleter devrimin bu oligarşinin tunç yasası niteliğindeki durumdan kurtulmasının ve sınıfsız bir topluma erişebilmenin yegâne çözüm yolu olarak görmektedir.

Frankfurt okulu temsilcilerinden Max Horkheimer ve Theodor Adorno gibi öncü isimler Marksizmin hem genel felsefe açısından hem de yönetsel anlamda yeni bir paradigma sunmadığını, daha çok yeni paradigmalara ufuk açan bir başlangıç noktası olabileceği eleştirilerini ortaya koymuşlardır. Bu eleştirel yaklaşımda Marksist teorinin yönetim anlayışı sınıfsız toplum ve modern kapitalist devlet yerine toplumsal düzeni tesis edebilecek ve sınıf çatışmasını ortadan kaldıracak bir praksis ortaya koyamadığı düşüncesi ön plana çıkmaktadır (Demiroviç, 2007).

Ancak Frankfurt Okulu’nun eleştirel teorisinde Marksizmin praksise geçişte ufuk açıcı bir niteliğe haiz olduğu düşüncesi yadsınamaz bir öneme sahiptir. Özellikle devletin sosyallik ilkesini önemsemeye başlamasının bu ufuk açıcı niteliğin bir yansıması olduğu düşünülebilir.

Marx açısından sosyalizm komünizmin birincil ve alt aşaması olarak belirtilirken, bu aşamanın ikincil ve üst aşamaya geçiş için önemli bir evre olduğu ve sınıfsız toplum bilincinin yerleşebilmesi ve kapitalist devlet sisteminin çöküşünün hızlanmasını sağlayacağı yönünden önemlidir (Çam & Kayaoğlu, 2015).

Sosyalizmin yönetim anlayışında temel çıkış noktalarının başında kapitalist yönetim eleştirisinin yer aldığı bilinmektedir. Kapitalist yönetimde üretimin ve hizmet sunumunun genel toplumsal çıkarları değil, belirli bir azınlığın menfaati doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Makro ölçekte ve uzun vadede yönetimin çıkmaza girmesine yol açacağı sosyalizmin yönetim anlayışında öngörülen temel hususlardan birisidir (Huberman & Sweezy, 2018). Bu durum kapitalist yönetim anlayışında sınıf

çatışmasını zaruri hale getirirken, verilen hizmetlerdeki adaletsizliğin ve eşitsizliğin de yönetsel bir sorun olarak ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

Marx'ın birincil aşamada öncelik verdiği sosyalizmin yönetim anlayışı, kamu gücünün belirli bir sınıfa ayrıcalık tanımadan eşitliği esas alan bir yönetim paradigmasına yönelmesini ifade etmektedir. Üretim araçlarının seçkin bir zümrenin kontrolünde olması, hizmet sunumunun da aynı şekilde bu zümrenin keyfiyetine göre şekillenmesi sorununu doğuracağı için Marx proleter sınıfın devriminin gereksinimine işaret etmekte ve bu sınıfın gerçekleştireceği devrimin yönetim sisteminde köklü bir değişimi doğuracağına inanmaktadır (Marx & Engels, 1969).

Marx'ın Yönetim Anlayışında Temel Hizmetlerin Sunumu

Marx açısından meta sadece elle tutulabilen bir olgu değildir. Aynı zamanda insan tarafından ortaya konulan her tür ürün de meta olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda hizmet ve üretimi meta olarak değerlendiren Marks, insan ihtiyaçlarının karşılanmasını da metaya bağlı olarak ele almaktadır (Marx K. , 2003).

Metadan bağımsız olarak bireysel ya da kolektif bir yaşamı mümkün görmeyen Marks, insanların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için emek-değer yaklaşımını ön planda tutmakta ve metanın azınlık olan seçkin bir zümrenin elinde toplanması durumunda çoğunluk konumundaki işçi sınıfının bu metadan istenilen ölçüde faydalanamayacağını öngörmektedir (Yılmaz, 2005).

Marx'ın bu yaklaşımı devletin topluma sunmakla mükellef olduğu temel hizmetlerinde kapitalist devlet anlayışından dolayı eşit ve dengeli şekilde dağılmadığı çıkarımında bulunmaktadır. Bu nedenle Marx hizmet sunumunun öncelikle eşitlik esasına göre dağılmasından yanadır. Ancak bunun sağlanabilmesi için en temel gereksinim meta dağılımındaki dengesizliğin giderilmesi amacıyla proleter sınıfın üretim araçlarını eline geçirmesidir. Böylelikle sınıfsız ve eşitlikçi bir yönetim anlayışı tesis edilecek ve bu minvalde topluma verilen hizmet sunumunda mevcut sınıflar arası ayrım ortadan kalkacaktır (Marx K. , 2007).

Marksist yönetim düşüncesinde hizmet anlamındaki üretim aynı zamanda tüketimi de ortaya çıkarmaktadır. Üretim ve tüketim ilişkisi bir çark gibi birbirini besleyen bir döngüden oluşmaktadır. Bu döngüde üretim tüketim için materyal yaratır, tüketim tarzını belirler ve ürün ya da hizmet yaratarak tüketimin üretimini oluşturur. Bu döngü içerisinde insanlara sunulması gereken temel hizmetlerin serbest teşebbüs bağlamında olması, zaruri tüketim sebebiyle insanların hizmet üretiminden faydalanma aşamasında belirli bir ücret yükümlülüğü altına girmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk beraberinde gelir düzeyi düşük olan sınıf açısından temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasında önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açar.

Marksist yönetimde ise, bu sorunların ortadan kaldırılması amacıyla birey ve alt sınıfın bu ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmaması açısından sunulan temel hizmetlerin, hizmeti sunmakla mükellef olan devletin temel sorumluluğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bu durum ücret karşılığı değil,

verilmesi gereken temel hizmet olarak değerlendirilmektedir. Bireyin kamuya sunduğu emek değeri karşılığında, kamudan bu temel hizmetleri alması hak olarak görülmektedir. Bu düşünce aynı zamanda sosyal devlet ilkesinin de bir gereği olarak geleneksel kapitalist devleti sınırlayan önceliklerden birisidir (Yılmaz, 2005). Sosyal devlet kavramında, bir toplumda daha fazla eşitlik yaratmak ya da var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için sosyal ve piyasa aktörlerinin olumsuz etkilerini yok etmeyi hedef alan bir devlet biçimi olarak tanımlamak mümkündür (Ruggie, 1984). Bu tanımdan hareketle Marksist felsefe bireylerin temel hizmetlere ulaşmada eşit olması gerektiği inancını savunmaktadır.

Marx'ın Yönetim Anlayışı ve Sağlık Hizmetleri

Karl Marx sosyal eşitlik ve sosyal adalet olgularını en temel dinamik olarak ön planda tutmaktadır. Bu dinamiklerin sosyal yaşamda hayat bulduğu alanlar topluma sunulan hizmetlerde görülmektedir. Marks sağlık hizmetleri konusunda spesifik anlamda bir önerme öne sürmemekle birlikte, bu tarz temel hizmetlerin özel hizmetler kapsamında olmasına, ortaya koyduğu düşünce sisteminin tabiatı gereği karşı olduğu ifade edilebilir (Marks, 2016).

Sosyal devlet anlayışıyla yönetilen dönemin SSCB'nin kurulduğu 1917 yılında savaşlar ve hastalıklar yüzünden sosyal yapıda hem fiziki hem de ekonomik çöküş vardı. 1919 yılında yapılan bir toplantıda tifüs salgını konuşulurken; Lenin “Ya bitler sosyalizmi yenecek ya da sosyalizm bitleri...” diyerek sağlık hizmetlerinin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Bakırcı, 1995). Kuruluş döneminde 160 milyon olan Rusya nüfusunun sağlığından sadece 25 bin hekim sorumlu tutulmuştur. Doktorların neredeyse tamamının şehirlerde yaşıyor olması sağlık hizmet sunumunda sıkıntı yaşanmasına neden olmuştur. Bu durumda 1917-1923 arasında 3 milyon insan kolera, tifüs, tifo ve dizanteriden ölmüştür (Feshbach, 1988). Tüm bunlar Sovyetlerde çok ciddi bir sağlık reformu ve yapılanmayı zaruri hale getiren sebepler olarak kabul edilmektedir. Çarlık Rusya'sı coğrafyasında sağlık hizmetlerinin merkezi yönetimi Sovyet Hükümeti'nin getirdiği bir yeniliktir. 18 Haziran 1918'de bir hükümet kararnamesiyle Sağlık Bakanlığı (Narkomzdraw -Narodnyi Komissariat Zdrawoochronienija) kurulmuş ve V. İ. Lenin'in yakın arkadaşlarından Dr. Nikolay Aleksandroviç Semaşko Sovyetler Birliği'nin ilk Sağlık Bakanı olmuştur (Akalin A, Ekim 2014-Mart 2015). Sanayi toplumuna geçişle birlikte tıpta ve hekimlikte birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimi K. Marx ve F.Engels, Komünist Manifesto'da (1848) şu sözcüklerle ifade etmişlerdir: Egemen burjuvazi, devleti kendi hizmetine sokmuş ve bütün yaşamı (toplumsal, ekonomik, kültürel vb) sermayenin çıkarlarına göre yeniden inşa etmeye başlamış, “hekim, avukatı, rahibi, şairi, bilim insanını kendi ücretli işçileri haline getirmiştir ” (Marx & Engels, 1848). Ortaya konulan sağlık yapılanması ve kamucu sağlık sisteminin temel esasları yine Marx'ın yönetim anlayışı ile örtüşmektedir. Yani devlet her şeyin sahibi ve tüm ülkenin finansörü olarak en uzak coğrafyada bulunan yerleşimlere dahi sağlık hizmetini götürmek ve hizmetlerin sorunsuz işleyişini sağlamakla görevlidir .

Marx açısından insan, sınıf ayrımcılığının ve baskısının olmadığı bir ortamda en sağlıklı ve doğal formuna ulaşabilecektir. Bunun için sağlık gibi temel fizyolojik ya da psikolojik durumunun da insan doğasına uygun şartlarda olması gerekmektedir. Burjuvazinin artı ürün ve üretim araçlarını elinde bulundurması sadece ekonomik değerler anlamında ön planda olmasını değil, yaşam standartları bağlamında da ayrıcalıklı ve üstün olmasını sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki burjuvazi ile proleter ya da işçi sınıfının birbirinden ayrıştığı ifade edilebilir. Ayrıca bu ayrışma sürecinde bireyin doğal formuna ve temel emek-değer unsurlarına yabancılaştığı ileri sürülmektedir (Mottaz, 1981).

Proleter ve işçi sınıfının ağır iş koşulları, fiziksel baskı ve sosyo-ekonomik şartlardan dolayı sağlık açısından ciddi sorunlarla karşılaştığı 19. Yüzyılın genel geçer bilinen bir durumu olarak ifade edilebilir. Çalışma saatleri konusunda sağlıklı bir düzenlemenin olmayışı, kapitalist sistemin insanı mekanikleştirmesi ve emek-değer açısından işçi üzerinde mutlak bir hakimiyet tesis etmesi, işçi sınıfının ve toplumun ekseriyetinin insani standartlarda sağlık imkanlarına sahip olamadığı gerçekliğini ortaya koymaktadır (Koç, 2014).

Marx'ın düşünce yapısına göre bu eşitsizlik ve insan doğasına aykırılık hali kabul edilemez bir durum olduğu için üretim araçlarını eline geçirmesi gereken proleter sınıfın sağlık alanında da eşitlik üzerine bir yönetim ve hizmet sistemi sunması yönünde düşünce teviline gidilebilir. Marks emek-değer bağlamında hizmet ve hizmet sunumunu değerlendirirken *"herhangi bir nesnenin değerinin büyüklüğünü belirleyen şey, üretimi için gereken toplumsal olarak gerekli emek miktarıdır, veya toplumsal olarak gerekli emek-zamanıdır"* şeklindeki yaklaşımıyla toplumsal açıdan insana verilen ücret veya hizmet karşılığının emek miktarı ile eşitlenmesini savunmaktadır (Marx K. , 2003). Bu durum Marksist görüş açısından sağlık hizmetlerinde özel ve ücretli hizmet sunumunun temelden sorunlu olduğu düşüncesine yorumlanabilir.

Marx'ın yönetim anlayışının yansımalarından biri olan sosyalist sağlık sisteminin artularına rağmen kendi içinde sorunlarının olduğu da gözlenmektedir. Özellikle sağlık personeli ekipman ve teknolojik cihazlar konusunda yetersiz hizmet vermek zorunda kalmaktadır. Devletin sağlık fonundan aktarılan paranın yetersiz kaldığı hallerde sistemde yaşanan tıkanmalar ölümlere dahi sebep olabilmektedir (Bakırcı, 1995). Günümüzde varlığını devam ettiren birkaç sosyalist devletten biri olan Küba'nın sağlık sistemi önemli örneklerden biridir.

Küba'da sağlık kurumlarının tamamı devlete yani kamuya aittir. Sağlık hizmetlerinin tamamının ücretsiz sunulduğu ülkede sağlık personelinin aldığı ücretler eğitim, deneyim ve pozisyonlarına göre belirlenmektedir. Sağlık harcamalarının tamamı genel bütçe tarafından karşılanmaktadır. Hasta sadece ayakta tedavi durumunda yazılan ilaçlar, işitme cihazları, diş ve ortopedik tedavi için gerekli cihazlar, tekerlekli sandalye gibi kalemler için ücret ödemektedir. Ödenen bu ücret katkı payı adı altında yine genel bütçeye aktarılmaktadır. Bu tür ücretli hizmetler ve cihazlar için ücretin bir kısmı yine devlet tarafından karşılanmaktadır (Belek, 2009) Kamu sağlık harcamaları için ayrılan bütçenin %92.6'sı

belediyeler tarafından karşılanmaktadır. Aynı zamanda eğitim için %82, sosyal yardım hizmetleri için %92.4'e varan finansman yine belediye bütçesinden ödenmektedir (Ochoa & Pardo, 1997). Ekonomik sistemin eşitlikçi bir temele dayanması, tam istihdam, insani eğitim, sağlık hizmetlerine ulaşmada eşitlik ve kolaylık, sağlık organizasyonuna toplumun tam katılımı ve nihayetinde sosyalist toplum yapısı, sağlık programlarının etkin uygulanmasını sağlamaktadır. Ülkemizde sağlık hizmetlerinin sunumu ile ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye'de 1960'larda sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi amacıyla çeşitli kanun tasarıları hazırlanmış ancak dönemin siyasi ve ekonomik konjonktürü sebebiyle tam anlamıyla uygulamaya geçilememiştir. Ancak 1961 yılında çıkarılan 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Kanunu ile sağlık hizmetlerinde ihtiyacı karşılamaya yönelik, sürekli, yaygın ve mevcut duruma entegre bir uygulama hedeflenmiştir. Hedef doğrultusunda sağlık ocakları, il ve ilçe hastaneleri gibi sağlık birimleri açılarak, sağlık hizmetlerinin sunumunda kademeli bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Kanunu'nu hazırlayan Nusret Fişek, sosyalleştirilmiş sağlık hizmetlerinin finansmanı sorununun da üzerinde durmuştur (Aksakoğlu, 2008). Fişek, bireysel mülkiyet esasına dayalı sistemlerde sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanının tamamen devlet tarafından gerçekleştirilmesinin beklenemeyeceğini savunmuştur.

GÜNÜMÜZ SAĞLIK YÖNETİMİ ANLAYIŞI

Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlık olgusu sadece hastalık veya sakatlık halinin bulunmaması olarak değil, aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve toplumsal yönleriyle tam bir iyi olma durumu şeklinde tanımlanmıştır (Soyluoğlu, 2003). Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan bu geniş sağlık tanımından yol çıkılarak modern anlamda günümüz sağlık yönetimi anlayışı konusunda ortaya konulan kavramsal tanımlamalara bakıldığında ise Kitapçı'ya göre (1993);

Toplum sağlığının korunması, insan hayatı için problem teşkil eden ya da edecek olan, ulusal ekonomiye ve insan gücüne etkisi olan hastalıkların tedavisi, Sağlık ve Sosyal Yardım tesis ve teşekküllerinin kurulması, gerekli olan mevzuatın hazırlanması, sağlık sorunları için plan ve programların düzenlenmesi, hizmet türlerine göre araştırmalar yapılarak ihtiyaç oranınca personel yetiştirilmesi ve bu bağlamda sağlığın elde edilmesi faaliyetlerinin yönetimidir.

Sağlık yönetimi konusunda Ak'ın yaklaşımına bakıldığında ise (1990) hastalıklardan korunma, insan ömrünü uzatma, akıl ve beden sağlığı kabiliyetlerinin artırılması amacıyla teşkilatlı bir sağlık yapısı oluşturulması, bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi, hastalığın erken tanı ve tedavisi ve bu hastalıkların koruyucu hekimlik yoluyla önlenmesi, sosyal hizmetler birimlerince her kişiye sağlığını sürdürebilmesi ve sağlıklı bir hayat düzenine sahip olabilmesi amacıyla oluşturulmuş sistemli yapılanma şeklinde tanımlanmıştır. Sağlık hizmetleri yönetimiyle ilgili olarak Çamcı'nın gerek yönetsel anlamda, gerekse bu yönetime bağlı sistem anlamında ortaya koyduğu tanımlama ve çerçeve dikkat çekicidir. Bu bağlamda Çamcı kavramı (Çamcı, 2007) "sağlık hizmetleri yönetimi kişilere, örgütlere ve

toplumlara spesifik hizmetlerin verilmesinde, tıbbi bakım ve sağlıklı bir çevre için talep ve ihtiyaçların karşılanmasında kullanılan işlemlerin ve kaynakların planlanması, örgütlenmesi, yönetilmesi, kontrol edilmesi ve değerlendirilmesi” şeklinde ifade etmiştir.

Sağlık hizmetleri yönetimi aynı zamanda toplumsal yapının sağlık statüsünü etkileyen faaliyetler bütünü olarak da ifade edilebilir. Kısaca sağlık hizmetleri yönetimi (Çamcı, 2007);

- Toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, biyolojik ve demografik karakterinin ortaya konulması,
- Sağlık anlayışının belirlenmesi, sağlık hizmetinin ne şekilde ve nasıl kullanıldığının anlaşılması,
- Sağlık hizmetinin kullanımını şekillendiren etmenlerin tespit edilerek ölçülmesi,
- Sağlık hizmeti yönetiminde kullanılan kaynakların nitelikleri, büyüklükleri ve yerlerinin netleştirilmesi,
- Sağlık ocağı, sağlık merkezi, sağlık grup başkanlığı, hastane, ilçe, il ve merkezi sağlık teşkilatlarının örgütlenmesi ve halkın sağlık hizmetine en fazla katkı sunacak şekilde yönetimi konularını içermektedir.

Yukarıda belirtilen sağlık yönetimi bağlamındaki temel hususların her biri sadece sağlık alanında değil, işletme yönetimi bağlamında da değerlendirilmesi gereken hususlar olarak düşünülebilir (Ak, 1990).

Sağlık Yönetiminin Amacı

Sağlık yönetimi konusunda yukarıda açıklanan temel hususlardan yola çıkarak, sağlık yönetiminin amacı konusunda belirtilebilecek temel husus sağlık alanındaki kaynakları etkili, ekonomik ve verimli şekilde kullanarak, insan sağlığının daha iyi ve nitelikli hale gelmesini sağlamak şeklinde tanımlanabilir (Ceylan, 2011; Çimen, 2010). Sağlık yönetiminin amacı hakkında Schultz ve Alton (1976); *“sağlıklı bir çevre ve tıbbi bakım konusundaki bireysel ve toplumsal taleplerinin bireylere, organizasyonlara ve toplumlara belirli hizmetleri sağlayarak karşılanmasını olanaklı kılan kaynak ve süreçlerin planlanması, örgütlenmesi, yönlendirilmesi, kontrol ve koordinasyonun sağlanması”* şeklinde bir yaklaşım ortaya koymuşlardır.

Donanımlı sağlık kurumlarının varlığı, sistemli ve aksamayan hizmet sunumu, kesintisiz ve etkin bir tedavi süreci için bilimsel gelişmeleri takip etmek kadar sağlık yönetiminin de kaliteli şekilde gerçekleşmesi düşünülmektedir. Tüm bunların ekonomi ile bağlantılı ve birbiri ile doğru orantılı olduğu tartışmasıdır. Bu anlamda sağlık hizmetleri ve sağlık yönetiminin birbirini doğrudan etkileyen ve ekonomik güç ile artan oranlarda verimlilik sağlayan alanlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kavuncubaşı, 2000).

Sağlık yönetiminin amacı konusunda yukarıda belirtilen hususlara bakıldığında, bu alanda özellikle toplumun en çok önem verdiği konulardan birisi olan sağlık hizmeti alanında ortaya konulan taleplerin etkin şekilde karşılanması dikkat çeken öncelikli konudur. Toplumsal taleplerin karşılanabilmesi için toplum içerisinde sınıfsal farklılıkları azami boyutta ortadan kaldıran bir yönetim anlayışının önemi

yadsınamaz değere sahiptir. Bu bağlamda sağlık yönetimi aynı zamanda toplumdaki bireyler arasındaki eşitsizlikleri de gözeticek şekilde her insana temel insan yaşamı ve sağlığını karşılayabilecek nitelikte hizmet vermeyi taahhüt edebilmesi gerektiği belirtilebilir.

Sağlık Yönetim Süreci

Sağlık yönetimi kendi içinde çok farklı alanları kapsayan bir yönetim disiplini olarak kapsayıcı bir yönetsel disiplinin varlığını gerektirmektedir. Bu disiplin içerisinde öncelikle sağlık yönetim sürecinin ortaya konulması gerekmektedir. Sağlık yönetim sürecinde en temel dört unsur (Tözün, 2013); Planlama, Örgütlenme, Yönelme, Denetimdir.

Yukarıda belirtilen sağlık yönetim sürecinin dört aşaması değerlendirildiğinde, öncelikle planlama aşaması, kurumsal amaçların kararlaştırılmasını ifade etmek amacıyla kullanılmakta, bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için gereken araçların tespit edilmesine yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. Örgütlenme aşaması sağlık yönetiminin amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için gereken faaliyetleri, bu faaliyetleri icra edecek personeli ve kullanacakları araç-gereçlerin belirlenmesidir.

Yönelme aşaması beşeri kaynakları sağlık yönetimi amacı doğrultusunda harekete geçirme olarak ifade edilebilir. Denetim aşaması ise sağlık yönetim sürecinde elde edilen neticelerle beklenen sonuçlar arasında mukayese yapılarak varılan durumun değerlendirilmesi anlamına gelmektedir (Vissers & Beech, 2005).

Marx'ın Yönetim Anlayışının Sağlık Yönetimine Uygulanması

Sağlık yönetimi konusunda modern anlamda ortaya konulan yaklaşımlar bir yandan özel sektörün işletme mantığını zorunlu bir gereksinim olarak ortaya koyarken, öte yandan toplumsal taleplerin yadsınamaz önemini ön plana çıkarmaktadır. Bu durum sağlık yönetimi konusunda Marksist yönetim anlayışının dikotomik bir durumla karşı karşıya kalması sorununu doğurmaktadır. Marx'ın yönetim anlayışında özel mülkiyet ya da özel teşebbüs olgusuna yönelik reddiyeci yaklaşım, modern işletme teorilerindeki gelişme ve ilerlemeye karşı bir tutum takınılması sorununu doğurmaktadır (Marx K. , 2007).

Marx'ın yönetim anlayışının temel ilkesi olan toplumsal faydacılığın ve sınıfsız sistem arayışının temel hizmetlerden birisi olan sağlık sektöründe uygulanması için öncelikle, mevcut sağlık yönetimindeki işletme anlayışında köklü bir değişime gidilmesi gerekmektedir. Bu değişimin öncelikli aşaması özel mülkiyet ve teşebbüsten arındırılmış bir sağlık reformu ihtiyacıdır. Sağlık hizmetlerinin tamamen kamu hizmeti olarak verilmesi ve bu bağlamda sosyal devlet ilkesinin sınırsız şekilde işletilmesi Marx'ın yönetim anlayışının bu alandaki uygulanmasında en temel gereksinim olarak belirtilebilir (Koç, 2014).

Özel teşebbüsten arındırılmış bir sağlık hizmeti sisteminde devletin sağlık hizmetini rantabl şekilde verebilmesi ve işletme mantığında ilerlemeyi nasıl sağlayacağı ya da rekabet konusundaki boşluğun ne şekilde doldurulacağı soruları, Marx'ın yönetim anlayışına göre cevaplaması zor sorulardır. Fakat Marx

rekabet olgusunu kapitalist sistemin bir parçası olarak değerlendirdiği için makro ölçekte her alanda kapitalist sistemin ortadan kaldırılması durumunda rekabet unsuruna da ihtiyaç kalmayacağı düşüncesine yakın olduğu bir postula olarak görülebilir.

Devlet tarafından mutlak manada verilen sağlık hizmetinde hizmet verilen kesimlerden ücret alınmaması, ya da verilen hizmetin karşılığı konusunda kişilerin emek-değer unsurunun bu karşılığın yerine ikame edilebileceği ifade edilebilir. Ancak Marx'ın yönetim anlayışının ikinci çıkmazı da bu noktada görülmektedir. Sağlık hizmeti gibi çok ciddi sermaye ve yatırım gerektiren bir alanda salt devlet destekli yatırımların gerekli sağlık ekipmanlarını karşılayıp, karşılayamayacağı sorusu cevapsız kalmaktadır.

TARTIŞMA

Marx'ın teorik anlamdaki yönetim yaklaşımında sınıfsız bir toplum inşası ile eşitlik temeli üzerine hizmet alan insanlar, bu eşitlik konusunda -yine teoride- herhangi bir reaksiyon göstermemektedirler. Bu ütopyik durum mevcut reel durumu yansıtmamakla birlikte insan doğası ile de çelişik bir durum arz etmektedir.

Karl Marks'ın geleceğe yönelik düşünceleri ve ütopyik fikirlerine karşı Karl Popper'ın sorunları çözme odaklı yaklaşımı ve Marksist teoriye yönelik eleştirilerinin temelinde yer alan Marksist tarihselci tezlerin insanın özgür doğasına aykırı olduğunu varsaymaktadır. Özellikle komün yönetimin insan doğasındaki farklılıkları yadsıdığına dikkat çeken Popper bu bağlamda tarihselci tezdən yola çıkılarak gelecek inşa etmenin sakıncalarına değinmektedir (Bakış & Alsancak, 2016). Popper'ın bu varsayımı aynı zamanda Marx'ın yönetim anlayışının kapalı toplum düzenine yol açacağı düşüncesini de doğurmaktadır. Bu düşünceden hareketle sağlık hizmetlerinin yönetimi konusunda Marks'ın yönetim anlayışının kapalı toplum düzeni ve yönetimi bağlamında kısır bir döngüye yol açabileceği çıkarımı Popper'ın varsayımından hareketle ortaya konulabilir. Popper'ın yanı sıra Marx'ın düşüncelerine yine tarihsel eleştiri olarak bakan Ernst Troeltsch “kötü tarihselcilik” bağlamında Marx ve Hegel düşüncesinin bu sınıfa girdiğini öne sürer ve bunun kaderciliğe yol açan bir durum olduğunu düşünmektedir. Marx'ın tarihselcilik yaklaşımı yönetim sistemleri ve anlayışı üzerinde bıraktığı etkilerden dolayı Troeltsch'ın eleştirileri kapsamına girmektedir (Özlem, 2010).

Erich Rotchacker ise Marksist yönetim anlayışının temelinde var olan tarihselcilik anlayışından kaynaklanan olayların tekrar edeceği ve sınıf çatışmalarının tarihsel süreçteki devamlılığı ve döngüsüne eleştiriler getirmektedir. Bu anlayışla Marksist yönetim düşüncesinde var olan sınıflı toplumu ortadan kaldırarak eşitlikçi bir sistem inşasına giden yolda tarihsel süreçlere telmihler yapılmasını yadsımaktadır. Bu durum Rotchacker'in yönetim anlamında da tarihsel materyalizm ve bu düşünceden gelen akımlara eleştirel yaklaştığını göstermektedir. Sağlık yönetimi açısından bakıldığında Marx'ın yönetim felsefesinin uygulanabilirliği ve felsefi açıdan Marx'a yöneltilen eleştiriler karşılıklı değerlendirildiğinde Marksist yönetimin ütopyik niteliği Popper'ın reel yaklaşımlarına aykırı niteliktedir.

Ve tarihselci mantığın yönetim felsefesi üzerindeki etkisi de aynı şekilde yönetim anlayışının çağın gerekleri ile çelişik olması sorununu doğurabilmektedir. Marx'ın yönetsel anlamda ortaya koyduğu düşünce ve bunun pratikleşmesi arasında doğal bir uzaklık ve çelişikler ortaya çıkmaktadır. Özellikle sağlık sektöründe bu durumun daha açık olacağı ifade edilebilir.

Marx bu çelişiklerden ziyade ideal toplum düzenini ortaya koyduğu yönetim yaklaşımının neticesinde devletsiz komünal bir düzende toplumun kendi temel ihtiyaçlarını karşılayacağı tezinden hareketle, sosyal düzenin doğal toplum ve insan formu ile gerçekleşebileceğini öngörmektedir. Bu durum ve şartlar altında sağlık yönetiminin de temel toplumsal bir ihtiyaç olarak komünal sistem içerisinde karşılanacağı tezi, Marx'ın yönetim anlayışından hareketle ortaya konulabilir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Marx'ın yönetim anlayışının teorik boyutu ile modern sağlık yönetimi yerine ikame edilebilmesinin pratikteki zorluğu ve açmazları açıkça görülmektedir.

Marx açısından modern çağın işletme anlayışı ile ortaya koyulan yönetim bilimlerinin doğrudan doğruya kapitalist sistemin birer parçaları olduğu yaklaşımını öne sürmesi, bugün ki sağlık yönetim sistemini de temel olarak reddedeceği anlamına gelmektedir. Bunun yerine kendi ideal toplum ve yönetim sisteminin ikame edilmesi durumunda sosyal ve ekonomik sorunların çözüleceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Marx her alanda olduğu gibi temel hizmetlerden birisi olan sağlık alanında da *-her ne kadar spesifik olarak bu konuya vurgu yapmasa da-* eşitlikçi bir yönetim anlayışını benimseyeceği ve bu eşitlikçi anlayışın kamu hizmeti olarak sunulmasını zorunlu olarak göreceği düşünülebilir.

Mutlak manada Marx'ın yönetim anlayışının sağlık gibi hayati bir alanda uygulanabilirliği tartışmalı olsa da, Marksist düşüncenin etkisiyle gelişen sosyal devlet anlayışının sağlık sektöründe ve yönetim anlayışında mevcut süreçte çok önemli etkileri olduğu ifade edilebilir. Temel sağlık hizmetlerinin devlet tarafından vatandaşlara arz edilmesi, birinci basamak sağlık hizmetlerinin verilmesi, koruyucu hekimlik, aile hekimliği ve özellikle çocukların sağlık bakım işlemlerinin doğrudan karşılanması sosyal devlet ilkesinin artı değerleri olarak değerlendirilebilir. Bu artı değerlerin ve bunların dışındaki sosyal devlet ilkesi gereğince ortaya konulan hizmetlerin gelişiminde Marx'ın düşüncelerinin ve yönetim anlayışının modern yönetim düşüncesi ve uygulaması üzerindeki etkilerinin yadsınamaz bir gerçeklik olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Sağlık yönetimi en temel beşeri ihtiyaç olan insan sağlığının daha etkili bir şekilde hizmet sunulmasını sağlamayı hedeflemektedir. Sağlık yönetimi modern anlamda sadece sağlık konusunu değil, aynı zamanda işletme disiplininin de bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Modern işletme yönetimlerinin felsefi arka planında liberal-kapitalist düşüncenin pratik etkileri açıkça görülmektedir. Ancak sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak sağlık hizmetlerinin salt işletme, rekabet, kar marjı mantığıyla verilmemesi düşüncesinin geliştiği ifade edilebilir.

Sosyal devlet ilkesinin gelişmesinde ise Marksist düşüncenin geleneksel kapitalist yönetim anlayışına yönelik sürdürdüğü sert eleştirilerin etkisi olduğu bilinmektedir. Mutlak kapitalizmin geniş toplumsal kitlelerin temel insani standartları üzerinde baskı oluşturması, kapitalizme yönelecek dip dalga etkisini gündeme getirmektedir. Kapitalist sistemin esnekliği, Marksist düşüncenin ortaya koyduğu bazı fikirleri uygulanabilir bir formda ikame edilmesine kapı aralamış ve hizmet sektöründe devletin belirli alanlarda öncü olmasının gerekliliği pratiğe çevrilmiştir. Bu pratikler içerisinde sağlık sektörü ve yönetimi temel unsurlardan birisidir.

Karl Marx açısından insan toplumsal yapının ayrılmaz bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımıyla sosyolojist sosyologlardan olan ve kolektiviteyi öncül unsur olarak gören Marx'ın toplumsal düzen dışında bireysel bir düzen üzerine yönetim sistemi öne sürmesi düşünülemeyecek bir durumdur. Bu nedenle sağlık gibi toplumsal açıdan genelleyici bir alana ait yönetim biriminin kamusal düzenden bağımsız olmasına ya da özel mülkiyet, özel teşebbüs bağlamında şekillenmesine veya yönetilmesi düşüncesine yakın olamayacağı açıktır.

Bu çalışmada Marksist yönetim düşüncesinin sağlık yönetimi alanında uygulanabilirliği ele alınmıştır. Marx'ın yönetsel anlamda ortaya koyduğu düşünceler her ne kadar pratikte istenilen sonuçları veremeyecek nitelikte olsa da belirli dönüşümlerin sağlanmasında katalizör işlevi gördüğü ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

- A.Schumpeter, J. (2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Taylor & Francis.
- Aggleton, P. (1999). Health. J&L Composition Ltd. London. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1*.
- Ak, B. (1990). *Sağlık Hizmetlerinde Yönetim*. İstanbul: Metinler Matbaası.
- Akalın A. (Ekim 2014-Mart 2015). Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında işçi sağlığı ve iş güvenliği. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 52-65*.
- Aksakoğlu, G. (2008). "Sosyalist Ülkelerde Sağlık Hizmetleri", *Toplum ve Hekim*.
- Aytaç, Ö. İ. (2008). "Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlaki Kriz". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, S. 186*.
- Bakırcı, N. (1995). Eski Sovyetler Birliği'nde Sağlık:Sağlık Politikası, Örgütlenme, Sağlık Göstergeleri. *Bakırcı, N. (1995-1995). Eski Sovyetler Birliği Toplum ve Hekim. Cilt 9. Sayı.64-65, 64-65*.
- Bakış, R., & Alsancak, E. (2016). Karl R. Popper'ın Tarihsicilik Eleştirisi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 20(1), 89-116*.
- Belek, İ. (2009). Sosyalizm Ve Sağlık Hakkı: Küba'nın Başarıları. *Akdeniz Üniversitesi., 202*.
- Ceylan, A. (2011). *Sağlık Yönetimi*. Temmuz 13, 2018 tarihinde <http://www.dicle.edu.tr/Contents/88edde95-a480-42a3-a14b-10c5fc58d0fb.pdf> adresinden alındı
- Çam, T., & Kayaoğlu, M. (2015). Marx's distinction between socialism and communism. *International Journal of Human Sciences, 12(1), 385-391*.
- Çamcı, M. (2007). *Sağlık Yönetimi*. Yüksek Lisans TEzi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Mersin.
- Çimen, M. (2010). Sağlık Yönetimi ve Sağlık Yönetim Eğitimi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(3), 136-139*.
- Dahrendorf, R. (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. California: Stanford University Press.
- Demiroviç, A. (2007). *Toplum ve Eleştiri*. (M. Açıkgoz, Çev.) İstanbul: Felsefe Logos Yayınları.
- Feshbach, M. (1988). Organisation, Trend, And Ethies. *Health Care Systems., 117-132*.
- Gordon, D. (1990). *Resurrecting Marx, The Analytical Marxists on Freedom, Exploitation, and Justice*. London: Transactions Books.
- Huberman, L., & Sweezy, P. (2018). *Sosyalizmin Alfabetesi*. (Ş. Alpagut, & M. Selik, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Kavuncubaşı, Ş. (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*. . Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Kitapçı, C. (1993). *Türkiye'de Sağlık Yönetimi (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, TODAİE, Ankara.
- Koç, Y. (2014). Marksist Emek Değer Kuramı ve Emperyalist Dönemde Kapitalist Sömürü. *Bilim ve Ütopya Dergisi*(239), 1-13.
- Larson, J. S. (1991). *The Measurement of Health: Concepts and Indicators*. New York: Greenwood Press.
- March, J. G., & Olsen, J. (2010). *Rediscovering Institutions, The Organizational Basis of Politics*. New York: The Free Press.
- Marks, K. (2016). *Ekonomi Politiğın Eleştirisine Katkı (4. Baskı b.)*. İstanbul: Eriş Yayınları. İstanbul: Eriş Yayınları.
- Marx, K. (1976). *Capital*,. New York: Random House, Vintage Books Edition.
- Marx, K. (2003). *Kapital I. Cilt (3 Baskı b.)*. (A. Bilgi, Çev.) Ankara: Eriş Yayınları.
- Marx, K. (2007). İnsan toplum ve iletişim. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*(25), 199-228.
- Marx, K., & Engels, F. (1848). *Manifesto of the Communist Party*. Chicago: C.H.Kerr Pub. Co.
- Marx, K., & Engels, F. (1969). *Manifesto of the Communist Party*. Moscow: Progress Publishing.
- Mottaz, C. J. (1981). Some Determinants of Work Alienation. *The Sociological Quarterly*(22), 515-529.
- Ochoa, F., & Pardo, M. (1997). "Economy, politics and health status in Cuba". *Int J Health Serv, No: 27(4)*, , 791-807.
- Özlem, D. (2010). *Tarih Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.
- Ruggie, M. (1984). *The State and Working Women: A Comparative Study of Britain and Sweden*. Princeton, N.J. . Princeton University Press .
- Salter, F. R. (1921). *Karl Marx and Modern Socialism*. London: Macmillian and Co., Limited.
- Schultz, R., & Alton, C. (1976). *Management of Hospitals*. New York: Mc Graw Hill Book Company.
- Semel, A. (2016). Reel Sosyalizmde Yönetim Sorunu: 1930'lu ve 1960'lı Yıllarda Sovyetler Birliği Deneyimi. *Ankara Üniversitesi Sısyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 71(2), 543-563.
- Soyluoğlu, S. B. (2003, Kasım 3). *Çağdaş Sağlık Anlayışı*. Temmuz 14, 2018 tarihinde <http://saglik.bilkent.edu.tr/aykonu/Ay2003/kasim03/cagdassaglik.html> adresinden alındı
- Tözün, M. (2013, Nisan 27). *Sağlık İşletmelerinde Yönetim ve Organizasyon*. Temmuz 13, 2018 tarihinde <http://www.sesric.org/imgs/news/image/873-presentation-4-1.pdf> adresinden alındı
- Vissers, J., & Beech, R. (2005). Health Operations Management: Basic Concepts and Approaches. J. Vissers, & R. Beech içinde, *Health Operations Management Patient Flow Logistics in Health Care* (s. 39-51). New York: Routledge.

Yılmaz, G. (2005). *Hizmet Emeği ve Marxist Değer Teorisi*. Temmuz 12, 2018 tarihinde http://emekdoga.org/hizmet_emegi_ve_maxist_deger_teorisi.htm adresinden alındı